

Іменник другокласників

(за підручниками для 2 класу загальноосвітніх шкіл)

Нестерчук Оксана Григорівна,
к. філ. наук, доцент
Волинський національний університет
імені Лесі Українки
nester-oks@ukr.net

Введение. Починаючи з двадцятих років ХХ століття український іменник зазнав багато змін задля тодішньої «радянiзації» суспільства та боротьби проти церкви й релігії. Тоді широким потоком хлинули неоковирні та дивні власні особові найменування (*Авангард, Герб, Індустрія, П'ятилітка, Тракторина*), йшлося також про звеличення нових «божків» (*Владлен < рос. Владимир Ленин, Вилен < рос. В. И. Ленин, Мелор < рос. Маркс, Энгельс, Ленин, октябрьская революция, Сталіна*), а ще було модно переймати назви від західноєвропейських народів (*Артур, Альберт, Едуард, Жанна, Інга*). Розхитування православного іменника продовжується і тепер, тому так важливо дотримуватися рекомендацій у виборі імені дитини: найменування повинні бути перевірені часом і легкі для вимови та щоб із чоловічих імен було зручно утворити патронім (ім'я по батькові). Під час хрещення дитині надають тільки ті імена, які є в церковних святцях (чоловічих імен понад вісім з половиною сотень, жіночих понад три сотні), хоч у свідоцтві на прохання батьків можуть бути записані і їхні омріяні або вигадані найменування, тому часто діти навіть у православних родинах мають по два імені – мирське і церковне.

Певним чином на вибір імені впливає художня література, кіно- та мультфільми, адже улюблених героїв намагаються наслідувати в усьому. І тому такі імена трапляються в шкільних підручниках, підтверджуючи правильність батьківського вибору.

Здебільшого дослідження про дитячу антропонімію присвячено особливостям перекладу власних імен дітей з англійської на українську мови та функціонуванню таких назв у казкових, дитячих творах (Т. Барсук [1], Е. Мінцис [8], Т. Скороход [13], Л. Юлдашева [15] та ін.). Однак є багато

досліджень з літературної антропонімії, зокрема праці Л. Белея [2], Л. Вокалюк [3], Ю. Карпенка [6], А. Поповського [11] та ін. Нами не виявлено праць, у яких проведено аналіз антропонімів у шкільних підручниках. Відтак метою дослідження став аналіз власних імен дітей, фіксованих у підручниках для 2 класу.

Цель работы. Простежити, які власні особові імена використовують автори в навчальних книгах для школярів, проаналізувати творення варіантів імен. Порівняти ці варіанти із власними назвами сучасних учнів 1–2 класів.

У підручниках для другого класу шкіл з українською мовою викладання знаходимо різноманітні власні особові імена дійових персонажів – поруч із безіменними хлопчиками та дівчатками діють літературні та казкові герої, запозичені насамперед з кіно- і мультфільмів та з комп'ютерних ігор. Оскільки дітям цього віку властиве конкретне мислення, тому, вважаємо, і варто пропонувати завдання, у яких діють найменовані персонажі. Зауважимо, що кожен підручник по-своєму називає однолітків сучасних другокласників. Розглянемо це докладніше.

Материалы и методы. Використано методи спостереження та порівняння для опису матеріалу (варіантів власних імен) та його основний прийом – систематизація. Кількісний метод використано для підрахунку повних офіційних імен та їхніх варіантів, частотність їх вживання.

Результаты и обсуждение. У передмові до підручника «Сходинки до інформатики» (автори: Г. В. Ломаковська, Г. О. Проценко, Й. Я. Ривкінд, Ф. М. Рівкінд) сказано: «У цій книжці ти зустрінешся з дівчинкою Ганнусею, інопланетянином Елзіком, гномиком Мудрунчиком та іншими героями», причому *Ганнуся* «діє» у 24 розповідях, повідомленнях та завданнях, *Елзік* – у 22, *Мудрунчик* – у 20. Цим дійовим особам зрідка допомагають ще *Валя*, *Оксана*, *Сашко* і *Тетянка*.

У підручнику «Українська мова» (автор М. Д. Захарійчук) імена знаходимо в розповідях та завданнях, складених самим автором, але найчастіше в адаптованих текстах різних українських дитячих письменників та педагогів-практиків. Чоловічий іменник нараховує 18 повних офіційних імен, з яких деякі

вжиті по декілька разів (у круглих дужках позначена кількість уживань): *Ігор* (2), *Василь* (3), *Микола* (3), *Сергій* (3), *Максим* (5); нараховано 17 варіантів імен, з яких двічі використано *Лесик* та *Мишко*. Жіночий іменник складається з 4 повних офіційних імен – *Зоя*, *Мар'яна* (2), *Ніна*, *Оксана* та з 9 варіантів – *Іринка*, *Катруся*, *Катря*, *Маринка*, *Марійка* (4), *Марічка*, *Настя*, *Оксанка*, *Оленка* (6).

У підручнику «Літературне читання» (автор В. Науменко) дібрані твори, які відповідають віковим особливостям другокласників. Крім усних народних творів, уміщені й літературні казки, вірші та прозові оповідання. У багатьох із них діють однолітки другокласників. Хлопці мають такі офіційні імена: *Валентин*, *Панас*, *Пилип*, *Улас*, *Самсон*, *Юрій*, та варіанти: *Андрійко*, *Вова*, *Володя*, *Гриць*, *Жорка*, *Митя*, *Ромко*, *Сергійко*. Жіночий іменник набагато менший: повні імена *Варвара*, *Дарина*, *Тетяна*, варіанти – *Галочка*, *Катруся* (2), *Катя*, *Маринка* (2), *Марійка*, *Мар'янка*, *Наталка*, *Тетянка*. Очевидно, варто бути більш прискіпливим до вибору текстів, а то серед українських варіантів трапилися і російські (*Вова*, *Жорка*), що, безперечно, негативно впливатиме на подальшу культуру українського мовлення школярів.

Найбільше імен використано в «Математиці» (автори Ф. М. Рівкінд і Л. В. Оляницька). Безперечно, у школярів цього віку ще «конкретне» мислення, тому в задачах поруч із «безіменними» хлопчиками та дівчатками діють і персонажі казок, про яких автори написали у зверненні до другокласників так: «Запрошуємо тебе у «Королівство математики». <...> Тебе чекають Плюс Плюсович та його друзі – Мінус Мінусович, Множник Добуткович, Частка Ділінка, Козенятко, що вміло лічити до 10, та багато казкових героїв». Тут діють насамперед герої мультфільмів та екранізованих літературних казок, що переважають над народними: *Білосніжка*, *Снігова Королева*, *Герда*, *Кузя*, *Кай*, *Карлсон*, *Буратіно*, *П'єро*, *Мальвіна*, *Веселун*, *Змій-Горинич*, *принцеса Фіона*, *лікар Айболить*, *клоун Тім*, *Незнайко*, *Гвинтик*, *Пончик*, *Покемон*, *Шрек* та ін., – отже, українські казки лишилися десь там на задвірках, щоправда деяке «вирівнювання» у кількісному складі вносять особи-зооніми, хоч там теж є багато «не-наших», пор.: коти *Баюн*, *Кузя* і *Мурка*, песик *Барс*, кролик *Рудь*, *Чип*

і *Дейл*, ворона *Каркарона*, бджілки *Майя* і *Віллі*, гусінь *Буся*, черв'ячок *Зем* та ін.

Хлопчиків поіменовано 34 іменами, з них повних офіційних 23: *Антон*, *Артем* (2), *Богдан*, *Борис*, *Вадим*, *Гнат*, *Денис*, *Дмитро*, *Іван*, *Ілля*, *Кирило*, *Максим* (3), *Матвій*, *Мирон*, *Олег* (2), *Остан* (2), *Павло*, *Пилип*, *Семен*, *Сергій*, *Степан*, *Тарас* (2), *Ярема*. Крім повного імені, іноді вжитий і його варіант: *Денис* > *Дениско*, *Дмитро* > *Дмитрик* (2), *Іван* > *Івась*, *Сергій* > *Сергійко* (2), *Тарас* > *Тарасик* (2). Використано лише такі варіанти імен (без повних офіційних): *Андрійко* (2), *Андрусь*, *Василько*, *Володя*, *Мишко* (2), *Олесь*, *Сашко* (2), *Славко*, *Стас* (3), *Тім*, *Юра* і *Юрасик*.

Дівчаток іменовано 24 іменами, з яких десять повні офіційні: *Алла* (2), *Валерія*, *Василина*, *Віталіна*, *Дарина*, *Іванна*, *Інга*, *Ніна*, *Софія* (2), *Тамара*, а 15 варіантів ужито у двох задачах.

Деривація варіантів імен хлопчиків повністю відповідає українському словотворенню (крім декількох російських варіантів – *Вова*, *Жорка*). Найвні всі види регресії: афереза (усічений початок слова), синкопа (середина), апокопа (кінець), а також комбінації цих видів. Значне поширення має суфіксація, пор.: -*к-о* доданий до повного імені (*Андрійко*, *Василько*, *Дениско*, *Сергійко*) або до усіченого (*Мишко*, *Сашко*, *Славко*, *Ярко*); лише в одному варіанті засвідчений суфікс -*к-а* (*Миколка* та росізм *Жорка*); суфікс -*ик* доданий до повного імені (*Дмитрик*, *Петрик*, *Тарасик*), пор. ще *Лесик* < *Олексій* (афереза, синкопа, апокопа + суфіксація); лише в одному варіанті суфікс -*усь* доданий до повного імені (*Петрусь*), а суфікс -*сь* лише до усічених основ (*Івась*, *Олесь*, *Андрусь* – апокопа + суфіксація); суфікс -*ць* у варіанті *Гриць* (апокопа + суфікс); лише за допомогою регресії утворені варіанти *Володя*, *Тім* (< *Тимофій*) і *Юра* (апокопа), *Стас* < *Станіслав* (синкопа і апокопа).

Частина варіантів імен дівчаток постала внаслідок усічення: *Рита* < *Маргарита* і *Міла* < *Людмила* (афереза), *Валя*, *Іра*, *Катя*, *Оля*, *Юля* (апокопа), *Катря*, *Олеся* і *Яся* (синкопа і апокопа). У суфіксальних утвореннях переважає -*к-а*: *Мар'янка*, *Маринка*, *Марійка*, *Марічка*, *Надійка*, *Оленка*, *Софійка*,

Тетянка; на другому місці за вживанням *-ус-я* – *Ганнуся, Катруся*, один раз *-очк-а* у варіанті *Галиночка*.

Зауважимо, що у двох підручниках автори обходяться без власних особових імен. Так, у зверненні до школярів підручника «Природознавство» І. Грушинська наголошує: «Разом із нами будуть мандрувати наші давні друзі – *Їжачок Хитрячок, Сойка Синьокрилка, Сонечко Семикрапочка і Карасик Золотенко*», тобто це вже налаштовує користувачів, що відбуватиметься постійна зустріч з тваринами і комахами – головними об'єктами вивчення, а не зі своїми однолітками.

У підручнику «Музичне мистецтво» О. Лобової немає ні казкових героїв, ні однолітків наших другокласників, усі завдання подані в наказовій формі: *зверни увагу, знайди, склади, подумай, розглянь, розкажи, розучи, уяви* та ін., що, звичайно, не стимулюватиме уяву учнів, а велика кількість музичної термінології та розповіді про багатьох композиторів не викличе потрібного зацікавлення.

Крім імен однолітків, у підручниках згадані також інші дійові особи: *Пантелій і Самсон, діди Андрушка, Антон, Валер'ян, Данило, Максим, Степан, Федір* та бабусі – *Гася, Груня, Кіра, Марушка, Марфа, Стеха*, а також дядько *Микола* та тітоньки *Галина і Текля*, але при аналізі іменників їх до уваги не беремо.

Отож, зведений чоловічий іменник другокласників нараховує 47 імен, з яких 37 – повні офіційні, а 10 імен представлені лише варіантами (їхні повні імена подані у квадратних дужках). Найчастотніші такі найменування: *Андрійко, Дмитрик, Мишко і Сашко* (4), *Олесь і Сергійко* (6), *Тім* (7), *Богдан і Максим* (8).

У жіночому іменнику (за підручниками для 2 класу) 32 імені, з яких 17 повні офіційні, а 15 представлені варіантами. Частотність цих найменувань: *Маринка і Софійка* (4), *Маша і Надійка* (5), *Марійка* (6), *Оленка* (14), *Ганнуся* (24). Найбільше варіантів засвідчено від імен *Катерина – Катя* (2), *Катря, Катруся* (3) та *Марія – Марійка* (6), *Марічка* (3), *Маша* (5).

На нашу думку, цікаво порівняти ці «підручникові» імена з власними назвами сучасних учнів 1–2 класів, для чого виписали імена з формулярів читачів однієї луцької бібліотеки для дітей. Оскільки ми аналізуємо функціонування імен та їхніх варіантів з підручників, тому проводимо аналіз записів з рукописних формулярів бібліотеки. Відомості про цих маленьких читачів записані зі слів їхніх батьків, тому ці імена – не вибір школярів, а бажання батьків.

Іменник сучасних хлопчиків нараховує 66 імен, з яких найбільш частотними такі: *Андрій* (17), *Артемії* (2) + *Артем* (15), *Дмитро* (17) + *Діма* (2), *Михайло* (15) + *Міша* (2), *Назарій* (3) + *Назар* (17), *Роман* (17) + *Рома*, *Владислав* (20) + *Влад* (2), *Максим* (23). Оригінальність своїх дітей, зрідка й «іншонаціональність», батьки підкреслили такими власними назвами: *Аріан*, *Герман*, *Гусейн*, *Еван*, *Ельдар*, *Еміль*, *Ерік*, *Теофіл*, *Ян*. Поруч з офіційними формами, прийнятими в українській мові, вжиті переважно російські, пор.: *Данило* (9) – *Даниїл* (5) – *Даніель* (2), *Кирило* – *Кирил* – *Кіріл*, *Микита* – *Нікіта* (3). Варто було б задуматися батькам, як згодом звучатиме патронім їхніх внуків та як поєднуватиметься з обраним іменем.

Для найменування дівчаток лучани використали 75 імен, тобто «дівчачий» іменник переважає «хлопчачий». Найбільш поширені такі імена: *Дарія* + *Дарина* (14) + *Даша* (4), *Вікторія* (13), *Марія* (9) + *Маша*, *Мілана* (9) і *Мілена* (3), *Уляна* (14), *Ангеліна* (16), *Анастасія* (22) + *Настя* (5), *Софія* (26). Незвичні для українського іменника такі власні назви: *Апіна*, *Аріна* (4), *Еліна* (2), *Емілія*, *Імре*, *Ірма*, *Мілана* (9) і *Мілена* (3), *Сабіна* і *Сабріна*. Деякі імена продиктовані батьками і в російському оформленні, бо так для них «ліпше звучать», пор.: *Ганна* – *Анна* (25) – *Аня* (2), *Марія* (9) + *Маша*, *Оксана* (2) + *Аксенія*, *Христина* (5) + *Кристина*. Виявлено й одне подвійне ім'я – *Евеліна-Софія*.

Висновки. Отже, існує досить велика відмінність між рекомендованими формами власних особових імен (пор. хоча б підручники) і тими, що вживані в офіційному чи побутовому мовленні, а це означає, що вчителям треба стежити не тільки за дитячим мовленням, а й за тим, як на уроці і в позаурочний час

вони самі звертаються до школяриків, а також частіше на цю тему проводити відповідні бесіди. Думається, що при такій систематичній роботі можна буде повернути ключний відмінок, зокрема у звертаннях, не тільки у мовлення учнів, а й також їхніх батьків.